

Dagens frågor

Berget till Muhammed

I våras utlovade utbildningsministern att proposition om universitetsreformen skulle föreläggas höstriksdagen. Dessförinnan skulle U 68 granskas av en parlamentarisk beredning med uppgift bl a att taga hänsyn till remisskritiken.

Efter att ha kämpat med sin uppgift ett par semestermånader kom beredningen med ett yttrande, som visserligen ur universitetens synpunkt på några punkter utgör en förbättring i förhållande till U 68 men som i huvudsak bevarar U 68:s grundläggande misslag. Det, nämligen, att bygga ut den högre utbildningen genom att tillskapa fjorton nya högskolor ute i landet.

Remisskritiken från de sakkunniga instanserna hade varit enhällig och förödande. Dess viktigaste argument därvidlag var att man skulle skapa ett system av A- och B-universitet, eftersom det var omöjligt att på de nya högskolorna bygga upp en undervisning anknuten till forskning annat än till priset av enorma kostnader. Och tog man inte kostnaderna skulle dessa "byggehögskolor" inte kunna prestera mera än en andraklassens undervisning byggd på föräldrade forskningsresultat. I förlängningen avtecknade sig risken att högskolorna i första hand skulle draga till sig studerande från sk studiesvaga hem, där man drog sig för investeringen att bege sig till A-universiteten. Cirkeln skulle därmed slutas kring en alltigenom sämre studiemiljö än vad de "förstklassiga" universiteten kunde erbjuda.

U 68-beredningen har haft problemet klart för sig, men dess majoritet av socialdemokrater och centerpartister har icke förtydligat det hopplösa försöket att flytta berget till Muhammed. I stället för de av U 68 föreslagna högskolestyrelserna vill man ha styrelser för de sex föreslagna högskoleregionerna. Dessa styrelser skall bl a ha till uppgift att vaka över forskningen inom regionen. Tanken är tydligen att regionstyrelserna skall verka för

att forskning och undervisning har anknytning till varandra även vid de nya små högskolorna. Därtill vill beredningen att innehavare av tjänster med forskning som huvuduppgift (härmed avses väl främst professorerna) skall åläggas ett ansvar även utanför den egna enhetens verksamhet.

Dessa välmentade propåer ligger långt från realiteterna. En forskningsapparat och en forskningsmiljö kräver stora stationära resurser, främst ifråga om bibliotek och laboratorier. Finns inte dessa blir det ingen forskning värd namnet; på sin höjd kan mer eller mindre intelligenta referat presteras. Viss kan yrkesforskarna fara ut i orterna då och då. Men vad är glädjen med att ge de studerande en sporadisk träning i forskningsmetodik, om det saknas lokala resurser för att sedan tillämpa metoderna? Och enstaka ljusglimtar från A-universiteten i undervisningen vid B-anstalterna lär inte nämnvärt skingra det mörker, som är ofrånkomligt förbundet med bristen på forskningsresurser för de lokalt bundna lärarkrafterna.

Dess bättre har utbildningsministern givit upp tanken på en höstproposition. Fortfarande finns alltså möjlighet att bygga universitetsreformen på realiteter i stället för fantasier.

Uppsala serviceinrättning

Statskontoret färdigställde i vintras en utredning om "De vetenskapliga biblioteken. Organisation och administration". Den blev inte tryckt och kom så i skymundan. Det är en givande läsning, både på grund av utredningens förslag och som en studie i avancerad teknokrati.

De stora vetenskapliga biblioteken har bl a två uppgifter. Den ena är kulturhistorisk och samtidigt praktisk: de skall samla svensk tryck och tryck om Sverige. Den andra är att de skall anskaffa och tillhandahålla litteratur för forskare och institutioner inom de vetenskapsområden som företräds vid universiteten

eller vissa delar av dessa. Den senare uppgiften är fullständigt oundgänglig för att högre forskning skall kunna bedrivas. Vad de stora biblioteken har att göra, gäller inom fastlagda delar också för de stora specialbiblioteken.

På det tekniska området går utvecklingen framåt. Katalogkort kan se lika ut i Uppsala och i Lund, om det blir billigare att framställa dem på det sättet. Att låneexpeditionerna ansluts till en databank är bara gott att säga om. Statskontoret har med framgång vinnlagt sig om att skaffa en sådan. Tack vare denna kan tex den viktiga accessionskatalogen sammanställas snabbare än förr.

För den maskinella delen av bibliotekens arbete har Statskontoret god förståelse. Anorlunda är det med den personella. Utredningen tycks föreställa sig att förvärven till biblioteken flyter in mer eller mindre av sig själva från kataloger och forskarrekvisitioner; huvudsaken är att de hamnar i datorn. Så enkelt är det inte. Ett bibliotek kan redan av ekonomiska skäl inte skaffa allt. Därför gör yrkesutbildade bibliotekarier ett urval inom de flesta områden, och härför fordras en betydande vidsyn och omdömesförmåga. De beställer nämligen långt innan forskare begär litteraturen. De måste hålla biblioteken au jour, medan böckerna ännu finns anskaffningsbara, inte först när de blir begärda. Dessutom måste de jaga böcker, för att inte tala om tidskriftshäften, för att fylla luckor i bestånden.

Allt detta vet erfarna forskare, och lär sig nya. De söker sig till biblioteken för att få forskningshjälp, inte inom sitt ämne utan inom det bibliografiska område som hör dit. Att ge den hjälpen, vilket sker dagligen och stundligen, är en av de viktigaste uppgifter som biblioteket har, inom alla avdelningar och för alla tjänstemän. Det är genom denna samverkan som forskning blir möjlig. Det är ingen tillfällighet att bibliotek brukar avtackas i vetenskapliga avhandlingar.

Arbetet inom dessa bibliotek utgör en en-

het, av praktiska skäl uppdelad i avdelningar. Utredningen vill av principiella skäl bryta upp dem och förstör, utan att veta vad den gör, förutsättningarna för det arbete som den tekniska moderniseringen är avsedd att underlätta. Planeringen för Stockholmsområdet är tex en märklig prestation av ambitiös teknokrati. Kundtjänst skall lämna ut böcker över disk på många ställen, men administration och förvärv skall sammanföras i en centralbyråkratisk organisation för alla bibliotek — Kungl Biblioteket tycks därmed även skola försvinna ur hanteringen. Forskarna får lära sig att i fortsättningen uppvakta byrådirektörer.

Det behöver väl inte nämnas, att utredningen anslutit sig till U 68, utan att avvakta någon remisskritik? Stilenligt talar den om Carolina i Uppsala som en högskolans, inte universitetets, serviceinrättning. Bättre kan det inte uttryckas.

När statsminister Palme invigde Kungl Bibliotekets nya elektriska transportsystem lär han ha sagt att böcker är sprängämnen. Transport och service av dessa sprängämnen tycks i framtiden bli huvudsaken — anskaffning av nya kommer i bakgrunden. Är man rädd för att nyanskaffning skall kunna leda till explosion? I varje fall skaffar man sig en centraliserad kontroll av den.

Dagstidningarnas upplagor

Svenskarna köper dagstidningar mer än något annat folk i världen och det finns ingenting som tyder på en ändring. Pressen har i en överraskande takt erövat nya marknader efter andra världskrigets slut, trots TV:s genombrott. Konsumtionen har ökat från knappt 3 miljoner exemplar 1946 till drygt 4,5 miljoner i år.

En mer detaljerad granskning av denna tillväxt avslöjar dock en mindre ljus bild. Det visar sig att storstädernas morgonpress knappast alls har expanderat ens i absoluta tal — de kvarvarande tidningarna har sugit upp tio

nedlagda dagstidningars upplagor men inte särskilt mycket mer. Möjligen har det skett en erövring av nya läsare, medan antalet läsare av flera morgontidningar har minskat. Landsortspressen har ökat men i ganska obetydlig omfattning. För de stora framgångarna svarar storstädernas kvällspress. Det är en utveckling som man knappast kan hälsa med glädje. Med dess ytterst rudimentära utrikesbevakning och ofullständiga kulturbelysning kan denna press knappast anses uppfylla andra krav än som rena komplementprodukter.

Ändå har 1970-talet visat att det är morgontidningarna som i ett mindre stabilt ekonomiskt klimat har den trognaste läsekretsen. Därmed påverkas de inte heller så starkt av prishöjningar, som tidvis har skrämt kvällstidningsläsarna på flykten. Årets upplagesiffror är ett exempel på detta, om än inte lika drastiskt som 1972 års resultat.

Expressen har tappat 6 000 ex av sin vardagsupplaga till 582 000 ex — det är nästan 40 000 ex till rekordsiffrorna från 1971. Aftonbladet har förlorat nära 2 000 läsare och står nu på 476 000. Den ekonomiska innebörden av detta är på grund av prishöjningarna inte fullt så allvarlig som den kan verka. Kollegorna i Malmö och Göteborg har också klarat sig betydligt bättre, Kvälls-Posten dock med väsentligt avmattad ökningstakt (+2 500 till 119 000). Det har räckt för att passera morgon- och koncernkollegan SDS och bli Sveriges sjätte tidning. GT har med Göteborgs-Postens resurser bakom ryggen inte så mycket brutit ny mark som reparerat gamla förluster (+2 500 till 80 000). De rikstäckande stockholmstabloiderna kan nog räkna med att möta knivskarp konkurrens också i Göteborg.

I motsats till kvällspressen har storstädernas morgontidningar ökat överlag. Mest intressant är att Svenska Dagbladet med nya män och friskt kapital för behövliga satsningar har vänt en sexårig negativ utveckling och tagit ett rejält kliv uppåt (+6 000 till 155 000).

Ökningen lär till ganska stor del ligga bland lösnummerköpare och landsortens läsare. Dagens Nyheter har också en kraftigare medvind än på länge (+8 000, 452 000). Man uppger att expansionen främst skett i Stockholmsområdet. Ökningarna anses bara till en mindre del — högst en tredjedel för SvD och en åttondel för DN — vara en följd av Handelstidningens nedläggning.

Göteborgs-Posten har troligen fått minst hälften av sina 8 000 nya läsare på vardagarna från GHT och ligger nu på 308 500 ex. Man visste att överraskande många höll den seriösa GHT som endatidning trots att den lancerades som komplementprodukt. I Malmö är det relativt jämna förhållande mellan de stora morgontidningarna i stort sett oförändrat trots Arbetets presstöd. Sydsvenska Dagbladet-Snällposten har 117 500 ex och Arbetet 106 000 vilket innebär obetydliga öningar för båda. Skånska Dagbladet är nu för första gången under 30 000 ex (29 000, -1 500) vilket måste te sig bekymmersamt eftersom man under större delen av första halvåret 1974 kunnat erbjuda sina läsare söndagsnummer i samarbete med Arbetet. Kanske har övergången till sjudagarsutgivning ännu inte slagit igenom.

Landsortspressen kan med några undantag redovisa mycket goda siffror. Bland de största är det bortsett från SkD bara Jönköpings-Posten, Östersunds-Posten och Eskilstuna-Kuriren som redovisar någon minskning. Speciellt framgångsrika med ökningsöverskott 1 000 ex är Helsingborgs Dagblad, Hallands-Posten (invandring från Göteborgsområdet), Norrbottens-Kuriren och Dala-Demokraten. DD, numera något av socialdemokraternas speciella profileringsanhängare, har dock mer än 28 000 ex allttjämt Falu-Kuriren (som ökat något också) 4 000 ex framför sig. På vår andra "jämna" tidningsort marscherar både Gelstads Dagblad och Arbetarbladet sakta framåt, medan den sistnämnda tidningen har inte lyckats knappa in något.

I den nya situation som uppstått inte bara genom det allmänna inflationsklimatet utan speciellt genom höjningar av papperspriserna kan även förstatidningarnas situation bli allvarlig. Beträffande dem kan upplagesiffrorna, som gäller första halvåret 1974 jämfört med motsvarande tid förra året, ge belägg för att läsarna än så länge är beredda att betala vad det kostar.

Kraven på daghem

Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor har låtit sända ut ett pressmeddelande angående antalet daghemsplatser. Delegationens nuvarande ordförande, statsrådet Anna-Greta Leijon, konstaterar att kommunerna i höst bygger ca 8 400 nya daghemsplatser, vilket är rekord hittills. Planerna för 1975 och 1976 uppvisar däremot en mycket kraftig nedgång.

Årets ökning torde bero på att kommunerna fått en tillfällig fördubbling av de statliga anordningsbidragen för att kunna uppfylla bl a de krav, som lagen om obligatorisk förskola ställer fr o m 1 juli 1975. Vid denna tidpunkt skall alla kommuner kunna erbjuda sina sexåringar en plats i förskolan, vilken i fortsättningen omfattar såväl daghem som lek-skola. Enligt en enkät som socialstyrelsen gjort finns det nu drygt 60 000 daghemsplatser i landet. LO har emellertid beräknat behovet till ca 240 000.

För att få fram förskollärare till alla nya befattningar har man inrättat en ettårig förskollärarytbildning för såväl arbetslösa akademiker med utbildning i beteendevetenskaper som för barnskötare som under lång tid tjänstgjort inom förskoleverksamheten. Då regeringen i våras uppdrog åt Skolöverstyrelsen att utreda förutsättningarna för att anordna en förkortad förskollärarytbildning för elever från den tvååriga vårdlinjens gren för barna- och ungdomsvård, väckte detta dock stark kritik bl a från lärarkandidaterna vid förskoleseminarierna.

Barnstugeutredningens betänkande om utbildningen för förskolans personal föreligger ännu inte, och många hoppas att den ordinarie utbildningen skall förlängas med en femte termin. Detta skulle möjliggöra ett förverkligande av utredningens pedagogiska målsättning för förskoleverksamheten. Undersökningar visar att stora skillnader råder mellan olika daghem i fråga om arbetssätt och pedagogisk målsättning. Det räcker inte bara med att öka kvantiteten daghem, kvaliteten på dessa måste även höjas.

Nu har kritik riktats mot daghemmen från ett oväntat håll. I en intervju i Blekinge Läns Tidning den 13 augusti tar landshövding Camilla Odhnoff upp frågan, sedan hon gjort ett besök i Östtyskland och studerat barndaghem där. Fru Odhnoff framhåller särskilt de höga kraven på såväl teoretisk som praktisk utbildning av personalen vid de östtyska daghemmen.

Ett pedagogiskt program fanns på alla institutioner som besöktes. I detta underströks bl a att "man skall lära sig att följa ett barns utveckling steg för steg och uppmuntra dem. På så sätt arbetar man mycket med deras språkliga utveckling och det redan från tvåårsåldern."

Detta är en punkt som barnstugeutredningen tryckt hårt på och något som i många decennier tillämpats t ex i montessoriförskolorna. Det är glädjande att ett f d statsråd vågar framföra kritik och krav på höjd kvalitet på förskolorna. Är tiden inte snart inne att anpassa det svenska förskole- och skolsystemet efter internationella förhållanden och låta barnen börja skolan vid sex år? Då skulle man kunna taga till vara den stora mottaglighet för kunskaper och sinnesintryck, som barn i denna ålder har.

Pappersmassa eller katastrofhjälp

SIDA har denna höst kommit med två överraskande besked, som ger förnyad anledning att fråga, med vad grad av visdom våra nu-

mera mycket stora anslag till u-landshjälp egentligen förvaltas.

Först upplystes att SIDA tecknat avtal med Nordvietnam om svensk hjälp att bygga en massa- och pappersfabrik. Projektet har presenterats tidigare och skulle då ligga på en kostnadsnivå av c:a 500 milj kr. Nu uppges det kosta närmare 800 milj. En av de många svagheter i projektet är att området ifråga för överskådlig tid framåt kommer att sakna tillräcklig inhemsk råvara och därför förutsättes importera svensk massa till pappersdelen av fabriken. Förmodligen är det Nordvietnams mening att vi skall ge denna massa gratis.

Givetvis har SIDA onådigt upptagit kritikens bekymrade frågor kring beloppets storleksordning och kring bindningen av våra hjälpresurser till ett projekt i ett enda land, ett land, som till på köpet fortsätter att föra anfallskrig för att erövra ett annat. Projektet är väl genomtänkt, sägs det. Lövsagog skall planteras och så småningom skall det hela bli en blomstrande industri.

Om detta kan sägas att erfarenheterna av komplicerade industribyggen i u-länder pekar på att SIDA gör klokt i att räkna med långt större kostnader än de nu aktuella. Dyliga byggen har ofta visat sig kräva oanade följdinvesteringar för att bli meningsfulla. Projektet blir sannolikt ett Ginnungagap, som kommer att för lång tid framåt kräva allt större

andel av u-landshjälp, om inte pengarna skall bli alldeles bortkastade.

Så mycket allvarigare ter sig då kritikens andra fråga: skall vi binda våra resurser för u-landshjälp på detta sätt? Det betyder minskat utrymme för katastrofberedskap. Från tid till annan drabbas världen av stora humanitära katastrofer — senast Bangla-Desh och Cypern — där snabb hjälp är dubbel hjälp. Är vi för hårt bundna på lång sikt vid jätteprojekt på ett håll, kan vi inte rycka in med den snabbhet och styrka, som nödsituationen kräver.

Tydligt är det i känsla av att detta argument är ovedersägligt som SIDA efter beskedet om fabriksprojektet i Nordvietnam skyndat sig att lägga fram ett förslag om att bilda en katastroffond på 800 milj, som just skall kunna disponeras i verkligt svåra nödsituationer.

I inflationstider får man vänja sig vid siffror av annan storleksordning än förr. Men både anslagens nivå och den humanitära aspekten på u-landshjälp gör det angeläget att riksdagen tager upp SIDA:s sätt att handskas med sitt fögderi till ingående prövning. I det aktuella parlamentariska läget kan riksdagen själv taga initiativ i den riktningen. Allt fler börjar ifrågasätta, huruvida våra insatser för att bidra till att motverka nöd och lidande i världen verkligen planeras och utformas på ett omdömesgillt sätt.